

2007

VÄSTERGÖTLAND

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Ugglum, Gökhem
(äv. Grolanda)

Blomberg, Assar, 1929

Svar på ULMA:s frågelist 16 Brödet
och dess tillredning. (Häri även en
notis från Grolanda)

41 bl.4:o
3 " " teckn.

2007

Västergötland
Uppsala

Brödet och dess tillredning.

Var i Landsmålsarkivets Frägelista nr 16.
Lagssman: S. P. Blomberg, Rödsten, Uppsala.
Född elärsstädes 1848. Upplysnare: Assar
Blomberg. År 1929.

Ar det baka användes även i annan
bemärkelse än den det gällde brödbak-
ning. Sålunda "bakade" man "panne-
kakor", "vaffles", "monka" (plättor) u. m.
Om saker, som av en eller annan an-
ledning häftade vid varandra och pres-
sades samman till en fast klump
eller massa, sade man att de "baka
ihop så". Den kvantitet bröd, som på
en gång bakades, utiingen det var
mycket eller litet, kallades bak.

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Bröd 2

J. P. Blomberg

Det berodde på omständigheterna
hur ofta bak verkställdes. Vanligen
skedde det var fjortonde dag. Baket
överstöckades på en dag, utom julsbaket,
som tog ett par dagar i anspråk. Eoem
till andra större högtider, såsom påsk
och pingst, brukade man verkställa sär-
skilda bak, ty man ville naturligtvis
ha litet bättre bröd då. Baket utför-
des av kvinnorna, karlarna deltog ej
där, undantagandes när de på somliga
ställen brukade "ella ämmen" samt "ba-
ka i ämmen" (grädda). Efrkesbagare ha
aldrig funnits i dessa bygder. Det
kunde dock hända, att man vid fina-
re bak, t. ex. till kalas, anlidade någon
kvinna i orten, vilken var särskilt skicklig
i bakning.

Landsmålsarkivet, Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929, UGGLUM
VGL

Fgl. 16

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Bröd 3

J.P. Blomberg

Brödet ansågs heligt. ^{innan} ~~nat~~ man bet
 första munsbiten av ett stycke ny-
 bakat bröd sade man "Gud välsigne
 brödet." Sagesmannen tyckte sig vilja
 minnas, att man nämnde jesu namn,
 om man sågade tappa en brödbit
 på golvet. Man fick ej kasta en bröd-
 bit världslöst ifrån sig, den skulle
 läggas väsligt. Barnen förmanades att
 vara aktsamma med brödet, ty eljest
 skulle det gå dem illa. "Du kan nog
 få svälta innan du dör," sade man.
 Vid brytning av en kaka fick man
 ej bryta den ifrån sig, utan äta sig,
 d. v. s. så att kakans ytterkanter vände
 sig mot bröstet. Barnen fick ej läm-
 na några brödrester då de äto (sådant

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
 Assar Blomberg. 1929. UGGLUM
 VGL.
 Frgl. 16

Landsm. Upps. 2007
 A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 4

A. P. Blomberg

humbak

bitar kallades "hunnabita"), i så fall
skrämdde man dem med att häret skul-
le falla av dem eller dyligt. Av bränt
bröd sadde det bli starka tänder.
Den som åt råttätet bröd fick aldrig
någon tandvärk.

Hadde man tillräckligt med bröd-
säd, var man glad och sade som så:
"Gu ske lov, nu ha vi bröföa över
ventern." "Häntse brödlös äru rädlös"
saiet "små smulor äru också bröd"
voro kända ordstav. Om den som bli-
vit dömd till livstids straffarbete sa-
de man: "Nu har han fått bröte
döndlar." Den som åt sovlet utan bröd,
han "midde i sät", d. v. s. sovlet. Sköt
eller gläsk på smörgåsen närnade sig

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Fgl. 16

VGL

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 5 slöseri, det var "slubbelt sädjst".
S.P. Blomberg "En bete brö", "ett stöcke brö", "brösmidda"
voro gånge uttryck i fråga om bröd.
Skanten på kakau, som var hårdare
än det övriga, kallades "bröskalle".
brötknall "Bröknall" var en hård bröelbit, som var
svår att tugga. Personer, som gingo om-
kring i bygden och tiggde, kallades
brötknall på skämt "bröknalla" (till skillnad
från de verkliga knallarna). "Stålränn"
var den mörka, degiga sand, som upp-
stod inuti kakau, när säden varit grodd
eller när det varit för kallt i rummet
under bakningen. "Svejet" eller "svejent"
var brödet, då det förvarats i ett kallt
rum och befann sig i ett stadium mitt
emellan mjukt och torrt. "Muglat brö"

Fråga
svår
Frågl. 16
Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM
VGL

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 6 ville man ej gärna äta. I fråga om
S. P. Blomberg barusika familjer sade man: "Då går
en dar meglar inte bröt." Man me-
nade att där var det god åtgång:

"Bullen" var liten och haloklotfor-
mig samt bakad av vete. "Lempa" (lim-
pan) hade ungefär samma form men
var betydligt större. Den bakades av råg
mjöl och gjordes både söt och sur.

"Söt lempa" sötades med "vörtahring",
d. v. s. vört, som kokats om, så att den
blivit sötare. Degspadet till "surlempa"
bestod av kärnmjölk, som fått stå så
länge, att den surnat. Eller också gjor-
des limpana sura genom att man i
degen blandade ^(kokt) potatis, som stätt i
varmsura och blivit sur. "Levä" bakades

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. UGGLUM

vört honing x

Frgl. 16

VGL.

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 7

A. Blomberg

av samma slags mjöl och var egentligen endast en avlång limpa. Hakan var rund med hål i mitten. Endast "tönnbröskaka" (Tunnbröd) hade hålet vid ena sidan. Husen, bestående av tre till fyra korstuga 5 av deg, kallades här "öeringa". (Luppteknarens mur, som var född i Torbjörntorp, kallade den "krullbock"). Den bakades av sötbrödsdeg.

Bakningen verkställdes alltid inne i stugan, där den stora ragnen var inrymd. Särskild bakstuga fanns ej. Ugnsmureringen sköt i regel ej ut utanför stugväggen, men på en del mindre ställen kunde den gå ut i väggen och bilden en del av denna, varigenom timmer kunnat sparas. Ugnen var murad och

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Öeringa bestod av endast två snirklar (se fig 7) och de varare uppbyggda av tagesskivan

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM

Frgl. 16

VGL

Bröd 8 välvod. Botnen, som kallades "ämal"
L. P. Blomberg bestod av ett slags tunnastenkällas,
smyrsk
som här i Ugglum hämtades vid Gravsjö;
en gård i kanten av det stora mass-
komplexet Ugglum - Bjurum. Något som
under al Janns icke. Uggum i Rödsten
(Ugglum) synede 19^{ä 20} kakor och var för
öfrigt så stor, att en fullväxt kvinna
kunde krypa in i densamma, då val-
vet behöfve klenas. För att skydda klä-
derna för sotet, brukade kvinnan ifrå-
gå^{draga} över sig en gammal särkinnar
hon kröp in i uggen. Al var alldeles
jämn, och något särskilt som för eldning
under grändningen förekom ej, utan
eldade man vid ena sidan i uggen.
Uggen hade ej någon infattning av järn.

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM
Fgl. 16
VGL.

Bröd 9 Öppningen tillstängdes med en trä-
l. P. Blomberg län, vilken ställdes utanför. Den
stuga, det är fråga om här, kvarstod
tills 1880 och samma regu användes
hela tiden.

Före bakningen eldades reguen varm
med en väldig brasa. Till bakved an-
vändes långa, fjuklona vedstån av
björk och al, ty man menar att björk
värmde uppät och al nedät. Till "lodjov"
(under gräddningen) användes ^{helst} björk.
Vid vedens insläppning i reguen lades
först ett trä på tväran, och de övriga
träna lades sedan på längden över
det förstnämnda.

Utanför reguen fanns i murningen
ett rum, som kallades "gruva". I detta

längd

gruva

Bröd 10

S. P. Blomberg

rum ställde man både gräddade och
ogräddade kakor, ty då man samt-
ligt hade så mycket bröd att sköta
om, blev det ibland brätt, så att man
ej hade tid att bära undan kakorna.
Gruvan var öppen utåt stugan, och
då man verkstätt jullaket plocha-
de man den full med jirhuggen ved.
Om sommaren sätte man lög i gruvan.

Det var ej lyckligt om någon främ-
mande kom in när man eldade ug-
nen, ty denne kunde ha otur med
sig, så att brödet blev bortskänt.
"Gå inte in där, där bakar de i de,"
brukade en gubbe varnande säga, då
någon obehörig ämnade gå in på ett
visst ställe.

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Fröj. 16

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM
VGL.

Bröd 11

A. Blomberg

över-glödad
uguraka x
dygg x

När brasan i ugnen brunnit ned,
 drog man omkring glöden på al med
 något hårtill lämpligt föremål, av vad
 slag som helst. När glöden var "över-
 gloatet", sakade man ut den i gru-
 van med "ämsraka", ett T-formigt red-
 skap av trä. Därpå "slögde" man vat-
 ten på kolan, för att de skulle slok-
 na, ty de tillvaratogs och användes
 vid smide. Steunkol voro nämligen
 på den tiden sälsyfta.

Före gräddningen sopades al ren
 med "ämsopa", en stös i vars ^{en}klorna
 ände sat en eukvist. Hade eldningen
 varit för svag, så att ugnen kallnade
 innan man bakat färdigt, måste man
 "ella om ämmen".

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
 Assar Blomberg. 1929. UGGLUM
 Frgl. 16
 VGL.

Landsm. Upps. 2007
 A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 12

J.P. Blomberg

Blev man tillfälligt brödlös och i
hast ville ha bröd, fick stekpannan
tjänstgöra som båkug. Detta kallades
"baka i panna". Pannan, som stod på
låga fötter och medelst en i centrum
anbragt liten asel kunde vridas runt,
ställdes då på en trefotad brandring.
Glöd makades under pannan och över
densamma lades "panneplåten", på
vilken man under bakningen elda-
de. Ett ännu hastigare framställt bröd
var "lödjkaka". Utan föregående jäsning
bakades den i stekpannan. Då eldade
man ej över pannan, utan då kakan
bakats på ena sidan, vände man den,
så att den obakade sidan kom ned.
Gorän och väfflor bakades över

panneplåt

x

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929, UGGLUM

Frgl. 16

VGL

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Bröd 13

S. P. Blomberg

öppen eld i därför avsedda fyrkantiga järnformar, försedda med långa skaft. I motsats till vad nu är fallet, kunde man ej baka mer än ett exemplar i sänder. Sådana godsaker framställdes emellertid endast då man i hast fick främmande.

Särskilda bakbord voro sällsynta bland allmoget, i allmänhet bredes brödet ut på undersidan av sofflocket. "Baketröjet" bestod antingen av en på längden uthålkad stock eller också var det hopspikat av bräder. Den kavel, varmed kakorna gjordes ut, kallades "tjäv^xert." Efter utkavlingen kom "pecken" till ~~en~~ användning. Den var av trä och försedd med tät sittande järnspikar.

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 14. Hålet i kakans mitt ästäcknings med
A.P. Blomberg "kakehornt", ett tunnt, på två ställen
avsägat kakehorn. Särskilda brödmätt
funnos ej, utom litade man härvid-
lag på ögonmätt och handlag.

Under jästringen ständes kakor-
na dels i bäddarna och dels på got-
vet, där man brer täcken. Ett del
i sistnämnda fall var svårt att
akta brödet för fotmärken efter
barn och katter, säger sig självt.
Hit bär brödet från bakkordet (även-
som sedan till ugnen) på "kake-
fjölfa", en rund träskiva med kort
skaft. För insättning och uttagning
ur ugnen användes ett annat red-
skap, kallat "greshla", även detta av

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM
VGL
Frgl. 16

Bröd 15

A. Blomberg

trä men förses med ett betydligt
långa skaf. Rågbrödet knäckades i
rutor, och här till användes en "knäck"
vilken närmast kunde liknas vid ett
^{sin-} grovtaggigt sägblad. Till bröllor knäck-
kades förningsbrödet, men ej till be-
gravningar, ty då fick det ej förkom-
ma någon granulät. För sen göring
av ^{träget} brödet hade somliga elyskra-
gor, vilka sågo ut ungefär som sked-
järn.

Den säd, som användes till bröd,
kallades "brösa" eller "brömsärd." "Sek-
temjöl" var det mjöl, som efter mal-
ningen siktades, det osiktade mjölet
kallades "semmert." Då man siktade
råg och vete erhöles som avskräde kli,

bröd-säd
brödmält

Landsmålsarkivet: Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM

Frgl. 16

VGL

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 16 x avskräddet från havre kallades "scier".
A.P. Blomberg De senare blandades i svinmaten.
Rågbrödet bakades av enbart rågmjöl.
Till "blännebrö" som man blandades
dels råg och havre och dels korn och
havre. Även bakades kornbröd, som be-
stod av enbart kornmjöl. Förvrigt ba-
kades vetebröd samt någon gång bröd
av ärtmjöl. Havrebröd bakades åt häs-
tarna och gavs åt dem när man var
ute på resor eller vid justestunderna
ute på åkern under värarbetet. Det
x kallades också "hästabrö."

x I ortens mål skilde man på deg,
smet och röra. Deg var det, varav bröd
bakades, av smet gjordes gorän, väfflor
och plättar, under det att röra mest

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Landsmålsarkivet, Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929, UGGLUM
VGL
Figl. 16

Bröd 17

S.P. Blomberg
knäding s.

Frgl. 16

VGL.

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM

brukades i betydelsen äggroa.

"K^usinga" (knädingen) skedde vanli-
gen kvällen före baket, åtminstone sa de
man jästna då. I sistnämnda fall tog
man litet ljumt vatten, tillsatt med jäst,
slog det i mitten eller vid ena änden
av det mjölkfyllda träget, varefter man
med en sked rörde ihop en liten del,
som gick stå till påföljande morgon,
då knädingen utfördes. Lowliga verk-
ställde, som sagt, knädingen redan på
kvällen. Det ljumma vattnet, som här-
vid användes, kallades "k^usespa." An-
vände man i stället mjölk, sådes brö-
det vara "mjölkknätt." Litet salt blan-
dades i "k^usespat."

När degen var lagom jäst, skulle

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 18 x den "vris upp". Man tog då ett stycke
L.P. Blomberg av densamma i sånder och vred ^{det} med
händerna. Sömliga vred degen vid ena
ändan i tråget, andra lade upp den
på bakkordet. Varje särskilt stycke av
x degen kallades "en deg". Då mycket
mycket arbetades i degen, blev brödet
tätt och hårt. Det blev med ett ord
x sagt inte "lättaet".

I händelse degen under vridningen
tagits upp ur tråget, lades den
tillbaka dit ^{då} sedan arbetet var verk-
ställt. Sedan man med långsidan
av handen gjort ett kors i degen,
bredades den över med "vepor"*) eller
dyl. och fick stå och "lättna" (jäsna)
Någon annan jäst än "bröggejäst"

*) Ett slags tunn-
na filter.

Landsmålsarkivet: Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929: UGGLUM
Frgl. 16
VGL.

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Bröd 19
S. P. Blomberg

Janus icke. Den erhöles då man bygg-
gade dricka och var det sista som var
 kvar när drickat i turman var slut.
Den som måste baka och själv ej hade
jäst fick gå till grannarna för att låna.
Jästen var blöt och en kår måste med-
tagas för heubärning. "Kära mor, låna
mig en sked jäst," brukade den lårande
säga. Till skydd mot ondska makter kasta-
des en eldhol i den bostlanta jästen.
Jästen förvarades i "jästabötta". För
att slippa att låna jäst gjordes somliga
en liten boll av cleykrap, vilken fick
ligga och surra till västa bak, då den
fick tjäna som jästningsmedel. Pressjäst
kom ej i allmänt bruk förrän under
år 1870.

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM
Frgl. 16
VGL.

jäst-bytta

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 20

S. P. Blomberg
brea

ett av den färdigjorda degen utformades
kakor, kallades att "brea." Ett stycke
av degen togs nu upp ur träget och
lades på bakkbordet, där det arbetades
om och rullades ut till en tjock rulle,
från vilken man sedan med handen
avskilde lagom stora kakämmen. Detta
ä till dylika åt gånger gjordes i ord-
ring och ställdes på bakkbordet. De-
met formades ut till kaka genom att
man rullade "tjävret" fram och till-
baka över detsamma, samtidigt som
man ved den blivande kakan runt
på bakkbordet. Då kakan erhållet en
vacker rund form, mjölades den samt
pichades den ä båda sidor. Sist ut-
togs med bakkorset ett hål i kakan

Landsmålsarkivet: Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929, UGGLUM
VGL
Fgl. 16

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg, 1929, UGGLUM

Bröd 21
S. P. Blomberg

mitt. I vissa fall, och i fräga om fi-
mare bröd, knäckades kakorna på övers-
sidan. Limpona knäckades på båda
sidor.

Var hushållet stort, hjälptes flera
åt med baket, ty man måste stå
göra stora bak, 5 å 6 x tjog kakor.
En tillagade kakämnena, en bredde
och en tredje "sätte å", d. v. s. bar ka-
korna på fjölur från bakkbordet till
den plats (sängen eller golvet) där de
skulle stå medan de jäste. Bredningen
var vanligen husmoderns arbete, me-
dan barnen kunde bli anförtrodde
att "sätta å". Vid bredning av limpor
och levar användes ej "tjäv^{er}", dessa
formades med blotta händerna. |

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM
VGL
Frgl. 16

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 22

S.P. Blomberg

lättna v. x

knallkaka s.

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929, UGGLUM
VGL
Frgl. 16

bröd, utom humbrödet, fick stå och
"lättna" (jåsa) en stund före "cirba-
kinga" (gräddningen). Den kaka (vanti-
gen den sista som bakades), som er-
hölls av den från strögets kanter
avskrapade degen kallades "knallkaka".

Under gräddningen vreds kakan
med "^{gryckla}gryckla" i ugnen, så att den
på alla kanter fick del av värmen
och blev genombakad. Det antal ka-
kor, som samtidigt kunde sättas in i
ugnen, kallades "insätning". Sällan
talade man om "första insätning",
som sällan blev riktigt bra. När
brödet under gräddningen höjde sig,
sade man att det "håver" sig. Upp-
stodo svarta fläisor i ytan, beroende

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Bröd 23

L. P. Blomberg

x) Prot. emellan
de små glasorna
liknade stråtar
hållor.

på att det varit för kallt i rummet
under jästringen, sådes brödet bli
"svartbättat." x) Hörde sig brödet ej i
ugnen, blev det "hopafwett." Limpor
och livor överströkas genast de kom-
mit ut ugnen med en limmelapp
eller fjäder, cloppad i sidops väten.

Flora några främmande in under
bakningen, skulle denne bjudlas på ba-
kebröd, d. v. s. ett stycke nybakat bröd.
Man gav också bort "bakkekaker" till
granarna. Bakdagarna ansågos som
litet festligare än andra dagar. Det
är inte alla dagar det är bakdag,
sombiga dagar är smakedagar, sade man.
Ordstävet grundade sig väl på, att man,
åtminstone på festigare ställen, endast på

bak-kaka s.

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929, UGGLUM
VGL.
Frgl. 16

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Bröd 24 bakdagarna ^{avgj sig ha} hade såd ut äta så mycket
S.P. Moberg Bröd man ville.

När brödet tagits ut ur ugnen, sopades det av med en vinge och ställdes på samma plats, där det ståt under jäsningsen, dock vände man en kakans översida nedåt.

För torkning trädde kakorna på en stång, det s. k. "brödspett", vilket hängdes i taket. Fem brödskakorna hängdes två och två på ett kort snöre, i vardera änden förses med en liten "knarvel" (kort pinne), vilken trädde genom hålet på kakorna. Snöret lades sedan över brödspettet, så att kakorna kommo att hänga ut mot varandra, en på vardera sidan om detsamma. På bordet framattes brödet

Landsmålsarkivet, Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929, UGGLUM
Frgl. 16
VGL.

knarvel s.

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Bröd 25 x i den s. k. brödkorgar, vilken var flä-
s. P. Blomberg tad av vide. Senare tillkommo "brö-
brödbackar" vilka tjänade samma änd-
mål men voro av plåt och liknade
en liten bricka.

Till julen bakades flera sorters bröd,
såsom vetebröd, vanligt rågbröd, sikte-
bröd, sötbröd m. m. På varje dag baka-
des en liten kaka, som gavs åt barn
och tjänstefolk. Dessa kakor staplades
upp på julbordet, den ena ovanpå den
andra, det var de s. k. "julakögarna".
De någon av tjänstefolket under julen
gick hem på besök till föräldrarna
medtogos julkakorna och överlämnades
som gåvor till dessa. Vid julbaket ba-
kades också väskakor, och här till en-

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Bröd 26

S. P. Blomberg

vändes vörtadeg. Den gjordes något större än en vanlig kaka samt försågs med ett hål i kanten, så att den kunde hängas upp på väggen, där den sedan fick hänga över vintern. Kakan sisades med husbondefolkets initialer och årtal samt ibland även med djurbilder, såsom gäss och dyli., allt i upphöjt (pälat) arbete. Lönliga taggade kakor i kanten. När vår arbetet började, togs kakan ned från sin spik på stuguväggen samt bröts och delades ut till folk och dragare.

Till bröllop och begravningar bakade man särskilt försämringsbröd, ty husfolket på det ställe, där kalaset ägdes rum, skulle ha en eller två kakor

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM
Frgl. 16
VGL.

Bröd 27 och kokerskan och tvätterskan (dishes-
f. P. Blomberg skan) en vardera.

"Äppelkakor" bakades på så sätt, att
skurna äppleskivor lades mellan två
tunna kakor, som sedan gräddades
i ugnen.

Eso blod efter slaktade djur gjordes
"pattor" och bakades påttbröd. I båda
fall fann tillsattes blodet med vatten,
sammalet ugäl och salt. Pattorna for-
rades som bullar, runda eller avlän-
ga, samt kokades i vatten. De ätas
medan de vara varma. Tisorn kalla
skuras de i tunna skivor, vilka stekes
i flött i stekpannan. Vanligen ätas
de tillsammans med stekt "kokkorv"
(korv av grovtarmarna). Souliga bakade

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1939, UGGLUM

Bröd 28. blodsmunkar, dessa bakades i stek-
S. P. Blomburg pannan och bestodo av blod, vetemjöl,
litet ^{sirup} ~~socker~~ samt peppar och salt.

Paltdegen knådades av sammålet
mjöl såsom vanlig deg, med undantag
av att blod tillsattes i degspadet.
Ett kors gjordes öfver kakan med knä-
ken för att brödet skulle gå lättare
att bryta. Sedan kakorna gräddats
i ugnen, hängdes de upp på spets
till torkning, och de kunde, om man
så önskade, gömmas hela året. Innan
brödet stektes, blöttes det i vatten.
Till stekt paltbröd användes ett slags
teuu sås av mjölk.

En salt, mjöl och vatten bakades
"ölrömmunkar". De bakades på kvällen,

Landsmålsarkivet, Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929, UGGLUM
VGL.
Frgl. 16

Örrömmunk

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Bröd 29 och under arbetet skulle iakttagas Sells-
L. O. Hönberg kunglig Lystråd. De ^(som till antalet voro tre,) bakande, skulle lägga
i en näve mjöl och en näve salt vardera
i smeten. Sedan man ätit smunkarna,
skulle man gå och lägga sig och sova.
So saltet blev man naturligtvis som
törstig och drömmarna kommo att röra
sig om vatten. Vauligen drönde man
att någon kom och bjöd på något
att dricka. Denna skulle bli en tillkom-
mande snake. Sagesmannen hade en gång
 varit med om att baka dylika dröm-
smunkar.

Medanstående uppgifter ^(är upptecknade) efter Hedda
Gustafsson, L:ca Ståltorp, Uggleum, född där-
städes 1877.

Man ville hellre ge bort jäst ^(än) än bort

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 30

Heilda Gustafs

särlan, ty i sistnämnda Fall kunde brödt-
terren gå förlorad. Om en Flicka ej kunde
göra hälet mitt i kakaw, sadis det att
hon komme att få stygnor.

Drömmunkar bakades av mjöl, salt
och vatten, och man skulle vid baka-
gen vara tre personer. Fullkomlig tyst-
nad skulle iakttagas under arbetet.
Då man åt munkarna, skulle man
sitta på var sin tröskel. Sedan ludo
man sig ut somna, och man skulle
under natten drömma om sin till-
kommande.

Om en kakaw blev avglömd, så att
den ej blev gräddad i ugnen, baidade
det lik i gården. Föll en smörgås
med smör medät, blev det segt.

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 31 Om degen klubbade vid bakkbordet
Hedda Gust. skulle det hända något ledsamt.
Man fick ej ge kreaturen så deg,
ty då blevo de sjuka. Varnt, nyba-
kat bröd bekom den däremot väl.
Smör och bröd tuggades och gavs åt
eljuren, då de mistat "dröpet."

Värkakor hängde på en spik i stua-
genväggen och bröts då värarbetet
började. De skulle både folk och dra-
gare smaka på dem.

Om jul bakades flera tjug bröd,
ty julbakat skulle räcka till kyrklels-
mässa. Det var också många, som skulle
ha av detta bak. Barn och tjänare
skulle ha julkakor, och så var det
en mängd tiggare, som gingo omkring

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 32. vid jul tiden. Utom det vanliga
Hedda Gust. brödet, bakade man till jul både
vörtbröd och surbröd.

En del karlar eldade ugnen åt
kvinnorna. Sontiga kvinnor bakade
borta, d. v. s. de passade på när gran-
nens bakade och ugnen var uppel-
dad. De fingo då sina kakor baka-
de men slupp besväret med eld-
ningen.

Då man började göra ut brödet
vid bakningen sade man: "Gud väl-
signe brödet." Så sade man även
då man sågade tappa en brödbit
och då man vid saden kastade
ut första sädesnåven. Det kunde
också hända, att man ^(i stället) nämnde Jesu
namn.

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Bröd 33
Hedda Gust.

smuset bröd sadles giva starka
tänder, bränt bröd söda kinder
och möglat bröd gott minne.

När sotet brände i ugnen, blev
det ombytte på väder, det blev blåst.

Före gräddningen provades hettan
i ugnen genom att man kastade
in en näve mjöl i densamma.

Brände mjölet upp, var ugnen för
het. För att få den att svalna, kas-
tade man in en eller flera nävar
salt. Vid bredningen användes bak-
bord. En degspade av trä bequä-
des ^{dä man skulle} för att taga degen ur träget.

Somliga gånade ett kakämnne från
det ena baket till det andra och
erhöll på så sätt jäsamne.

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Bröd 34 Den kaka, som bakades av dely-
Hedda Gust. skrapet från träget, kallades "skrä-
skänt kaka" kaka. v

Kakorna pickades på båda sidor.
När kakan pickats på ena sidan,
kastade man den med fjölen, så
att den vände sig i luften och föll
ned med motsatta sidan upp, varefter
även denna sida pickades. Hejlet
gjordes i mitten på vanligt bröd, men
ibland ena kanten på tunnbröd.
Limpor och lever bestrokas efter grädd-
ningen med en limklapp, cloppad
i kaffe eller smör.

Följande talisän och ordstäv före-
kommo i fråga om bröd:

"Då kliar i kakestän" (då någon var

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. UGGLUM
Frgl. 16
VGL.

Bröd 35

Hedda Gust.

x

hungrig) "Kasta jästen ättes i ämnen"
(då man försunnat vägar, som ej gik
ändra) "När Tiggarna får smör på bröt,
vill han ha ost med" (d. v. s. tiggaren
är oförnöjel).

A. Blad

I L:a Ståtorp, Ugglum, bodade man
väskakor, varå voro utbildade diverse
äkerbrukssedskap samt en värose.

Adolf Blad, Väster, Ugglum. f. 1859, d. 1926.

Gökhem

m. Blad

Uppgifter efter hustrun Matilda Blad,
Bachor. V. Kleva, född i Gökhem 1862.

I hennes barndom hade man aldrig
annat än bryggjäst. Man saulade
ihop den från bottnen av "jarlakart"
(det har, i vilket drickat jäst stå och jäsa)

gästkar s.

x 97. lvs från
A. Blomberg
d. 27/2 29.

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929. UGGLUM
VGL. (äv. GÖKHEM)

Frgl. 16

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929

Bröd 36
M. Blad

samt från botten av drickskannen.
Jästen förvarades i träbyttor, som voro
de mest gängbara kärten förs i tiden.
De mindre bemeddade, som ej hade
räd att brygga, fingo gå omkring och
tigga jäst när de skulle baka. De
brukade få ett par koppar jäst eller
så, ut efter omständigheterna.

Det ansågs ej bra om någon främ-
mande kom in när man höll på
med bak, därför stängde somliga kvin-
nor in sig, när de utförde detta arbete.

Om man kunde sammanbaka sista
kakor med den deg, som stannat i bak-
hornet från den föregående, så var skar-
ven ej syntes, skulle ett visst jästfolk
få vara undra (antagligen bakerskan

Göteborg

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929. ~~XXXXXXXX~~ GÖKHEM
Fgl. 16
VGL.

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929. GÖKHEM

Bröd 37
U. Blad

och hennes fästman). I förevarande fall lades det hela runda degämnat på sista kakan och plattades till.

Det kunde inträffa, att man vid späddningen glömde en kaka, som sedan efteråt måste sättas in i ugnen. Den som råkade få äta av en dylik kaka, blev avglömd och tillbakasatt under hela året.

Hon hade hört att man gav korna något när man släppte dem, för att de skulle gå snällt hem, men visste ej om det var bröd eller något annat.

Färikakan bakades om julemånaden och vördades samt pryddes med ärtor och dator. Den förseddes med hål i mitten samt sex andra, mindre hål runt kanterna,

Fig. 16

VGL

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg, 1929. GÖKHEM

Varkester

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. GÖKHEM

Bröd 38 men den var ej taggad runt om. Ka-
m. Blad kan bröts för första betan man gjorde
på väsen, den äts inne i stugan.

Djuren därute fingo dock även smaka på densamma. En kvinna i Tö-
restorp, V. Klewa, född 1836, död 1923, hade
sin ^{väs-}kaka stämde på spiselkallan tills
den var väl torkad, sedan lade hon
ned den i en kista.

En del kvinnor hade för sig, att ~~af~~
översidan på kakan ej fick komma nedåt,
sedan man tagit den ut igen.

Julkakor bakades åt barn och tjän-
stefolk, en kaka av varje brödsort.
På julafton lades dessa kakor upp i
högar på bordet, och där skulle de
ligga under hela julen.

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. GÖKHEM

Landsmålsarkivet Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. XXXXXXXX GÖKHEM
Frgl. 16
VGL.

Bröd 39 Den bästa ugussopan gjordes av "keru-
M. Blad keris" eller också av "sopemus", ty dessa
sopemus s. väseter barrade ej ifrån sig. För knäck-
ning av brödet användes en knäck
av järn. Begravningsbröd, såväl det
som bakades i begravningsgården som
föruingsbrödet, fick ej knäckas, det
skulle vara "rätt och slätt." Bröllops-
brödet knäckades däremot. I föruing
gav man vanligen två kakor, varjämte
kokerskan och tvätterskan skulle ha
en vardera.

Många fingo äta havsbröd, endast
upplandat med några rågvejölskorn
samt brett i rågvejöl. Av skrap från
träg och bakbord gjordes en kaka,
som kallades "knultekaka". Förta-
s.

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. GÖKHEM

Landsmålsarkivet: Uppsala 2007
Assar Blomberg. 1929. XXXXXX GÖKHEM
Fgl. 16
VGL.

Bröd 40
M. Glad

limporna, som bakades till jul,
strökos över med "sirapsväst." På
större ställen kunde man baka
ända till 30 ä 40 tjog bröd(?) till jul,
men så skulle det också räcka
till påsk. Brödet hängdes upp på
spett, där det fick torka.

Vid julbaket bakades gubbar,
käringar, grisar och bockar av pep-
parkakadey (doser tröb. senare tid).

Värkaka. Efter Verner Svärd, Hårlings-
Louten, Uggleu, Jödd 1881.

På sagesmannen var barn och jämte sina
föräldrar bodde i Grolanda bakade hans moder
värkaka. Den bakades om julen av siraps-
deg. Kakan hade ej hål för upphängning

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929

Bröd 41
V. Svärd
Grolanda

och var ej taggad i kanten. Den var
delad i fyra lika stora delar genom
tvänne korslagda elestriklar. Ena fjär-
delen ^{av kakor} var prydd med ärtar och elato (tro-
ligen slaget för bakningen), på den andra
syntes en hars och en krok, på den tredje
en bock och på den fjärde en bild, som
sannolikt skulle föreställa en tunte. Kakor
lades ned i den bingge, som innehåller ut-
sädshavren, och där fick den ligga tills
vårarbetet började. Då skulle både den som
utförde vårarbetet och dragarna äta den.
Före vären fick kakor ej röras.

Landsm. Upps. 2007
A. Blomberg. 1929

Brödet och dess tillredning. I.

42

Fig. 1.

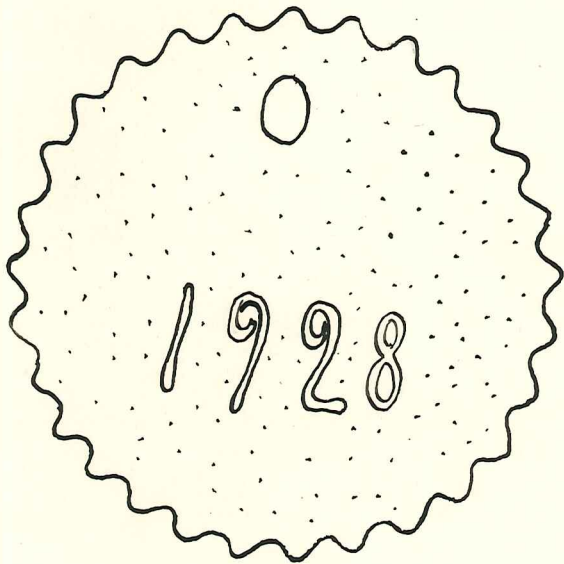

Fig. 2.

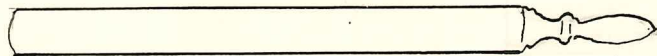

Fig. 3.

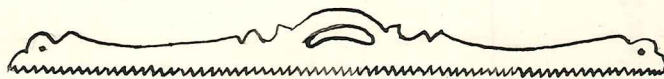

Fig. 1. Vårkaka bakad efter gammal förebild (farmoderns vårkaka) av Hedda Gustafsson i Skarå i juli 1928. Fig. 2. "Jäverb" omkr. 100 år gammalt. Har tillhört Hedda Gustafssons farmoder som köpte det medan hon tjänste piga på Trestens invid Skarå. Fig. 3. Korv av järn, mycket gammal. Tillhör Hedda Gustafsson. Hanteln i vårkakan är krusad med bakkorut.

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929. UGGLUM

Assar Blomberg 1929.

Brödet och dess tillredning. II

Fig. 1.

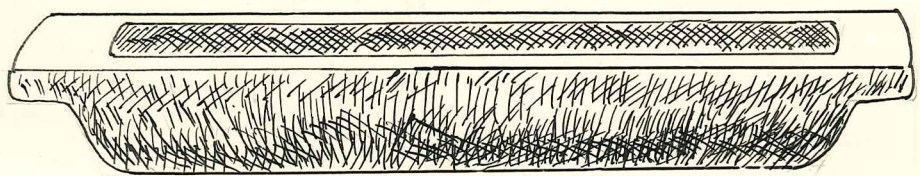

Fig. 2.

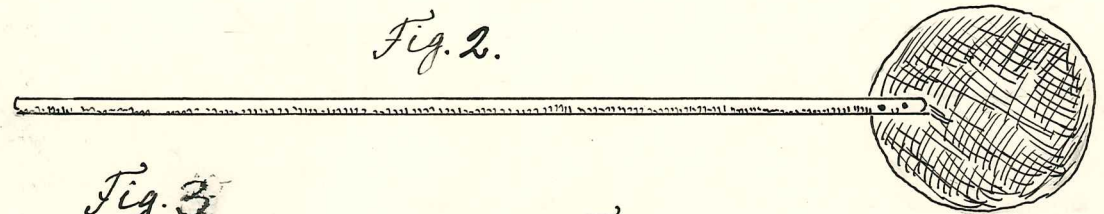

Fig. 3.

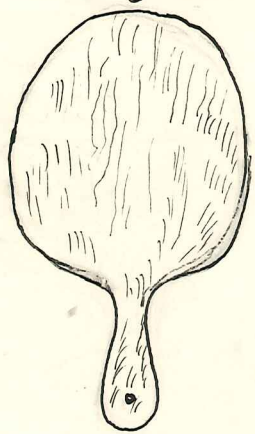

Fig. 4.

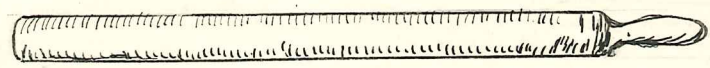

Fig. 5.

Fig. 6.

Bakredskap (användes ännu) Fig. 1. Baktråg. Fig. 2. Greskla.
Fig. 3. Fjöl. Fig. 4. Bakhorn. Fig. 5. Tjävart. Fig. 6. Peck.

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Assar Blomberg 1929.

44
Brödet och dess tillredning. III.

Fig. 1.

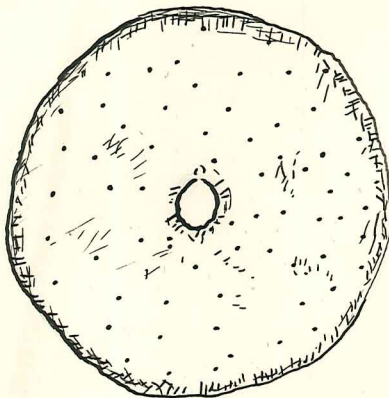

Fig. 2.

Fig. 3.

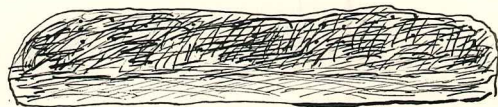

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

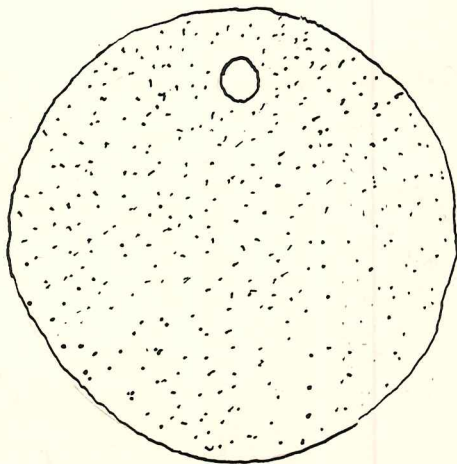

Fig. 7.

Olika brödsorter (Ugglum). Fig. 1. Vanlig kaka. Fig. 2. Limpa.
Fig. 3. Lev. Fig. 4. Bull. Fig. 5. Krullebock (jullbröd). Fig. 6. Tunnbröds-
kaka, pichades tät. Fig. 7. Öringar.

Landsm. Upps. 2007

A. Blomberg. 1929, UGGLUM

Assar Blomberg 1929